

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Personalkategoriernas tankar om mobbning i och utanför skolan – En fallstudie

---

Charlotta Nyqvist

Självständigt arbete L6XA1A

Handledare: David Lifmark

Examinator: Annika Lilja

Rapportnummer: VT17-2930-035-L6XA1A

Sammanfattning

Titel: Personalkategoriernas tankar om mobbning i och utanför skolan - En fallstudie

English title: Staff categories' thoughts on bullying inside and outside school - A Case Study

Författare: Charlotta Nyqvist

Typ av arbete: Examensarbete på avancerad nivå (15 hp)

Handledare: David Lifmark

Examinator: Annika Lilja

Rapportnummer: VT17-2930-035-L6XA1A

Nyckelord: mobbning, kränkande behandling, likabehandling, personalkategorier.

Syftet med denna studie är att undersöka likheter och skillnader mellan vad olika personalkategorier på en skola uppfattar att mobbning är, hur det motverkande arbetet bör bedrivas och huruvida det saknas en samstämmighet. Studien utgår från frågeställningarna: *Hur definieras begreppet mobbning av de olika personalkategorierna? Vilka likheter och skillnader finns det i synen på arbetet mot mobbning, mellan de olika personalkategorierna?* Undersökningen har gjorts genom en kvalitativ intervjustudie, med hjälp av semistrukturerade intervjuer. Sex respondenter från en skola har intervjuats och resultatet visar både på en gemensam uppfattning om vad mobbning är för något och på olik tänkande vad gäller orsaker till uppkomsten av mobbning och motverkandet av förekomsten. För att säkerställa elevers trygghet i skolan och därmed främja deras utveckling och lärande, måste mobbning motverkas med all kraft. Detta kräver ett gemensamt förhållningssätt inom skolverksamheten och att all personal tar sitt ansvar i arbetet. Det respondenterna alla uppfattar som viktigast i arbetet mot mobbning är ett tolerant skol- och klassklimat, goda relationer mellan vuxna och elever, ett samarbete mellan skolan och hemmen, tydliga ordningsregler samt ett starkt ledarskap.

Innehåll

1. INLEDNING.....	2
2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
3. BAKGRUND.....	3
3:1 Diskrimineringslag.....	3
3:2 Skollag	3
3:3 Läroplan och allmänna råd.....	3
3:4 Skolverkets undersökning om mobbning	4
3:5 Studiens centrala begrepp.....	5
4. TIDIGARE FORSKNING.....	5
4:1 Individualpsykologiskt perspektiv.....	6
4:2 Sociala perspektiv.....	7
5. METOD.....	9
5:1 Intervjuer och urval.....	10
5:1:1 Respondenterna.....	10
5:1:2 Den aktuella skolans likabehandlingsplan.....	11
5:2 Genomförande och avgränsningar.....	12
5:3 Tematisk analys.....	12
5:4 Vetenskaplighet.....	13
5:5 Etiska åtaganden	13
6. RESULTAT.....	14
6:1 Mobbning och dess möjliga orsaker.....	14
6:2 Ansvar.....	16
6:3 Arbetet mot mobbning.....	17
6:4 Mobbning i och utanför skolan.....	19
6:5 Sammanfattning.....	20
7. ANALYS OCH DISKUSSION.....	20
7:1 Mobbning och dess möjliga orsaker.....	20
7:2 Ansvar.....	22
7:3 Arbetet mot mobbning.....	23
7:4 Mobbning i och utanför skolan.....	24
7:5 Avslutande reflektioner.....	25
7:6 Metoddiskussion.....	25
8. REFERENSER.....	27
9. BILAGOR.....	29
Bilaga 1 Informationsbrev till respondenterna.....	29
Bilaga 2 Intervjufrågor.....	30

1. Inledning

I den här studien undersöks vad olika personalkategorier på en skola anser att mobbning är och hur det motverkande arbetet bör se ut. Olika personalkategorier har intervjuats för att synliggöra likheter och skillnader. Fenomenet är komplext och för att kunna motverka det, krävs samarbete mellan de anställda i skolan. All personal behöver veta vad mobbning innebär och vara överens om hur arbetet ska gå till för att främja ett gott skolklimat, förebygga kränkningar och hantera de incidenter som trots allt uppstår.

Mobbning är inget nytt fenomen inom skolan och det finns redan en stor mängd forskning på området, men kunskapen kring ett så viktigt ämne, måste hela tiden uppdateras och nya infallsvinklar är nödvändiga. I Sverige har vi nio års skolplikt, det innebär att alla barn tvingas vara i skolan oavsett om de vill det eller ej. Det kan då anses som självklart att skolan har ett ansvar för sina elevers välbefinnande. Mobbning orsakar stort lidande hos de som drabbas och det händer till och med att människor tar sina liv på grund av den. Eleverna ska skyddas från kränkande behandling och mobbning, dels för egenvärdet av att bara må bra och dels för att detta krävs om eleverna alls ska kunna lära sig något i skolan. Enligt *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011* ska utbildningen inom skolväsendet ”främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära” (Skolverket, 2011a, s. 7). För att åstadkomma detta krävs att alla elever mår bra och känner sig trygga.

Arbetet är strukturerat enligt följande:

I det första avsnittet presenteras studiens *syfte och frågeställningar*. Därefter under rubriken *Bakgrund*, redovisas vad diskrimineringslagen, skollagen och skolans styrdokument säger om diskriminering, kränkande behandling och mobbning och hur skolan ska arbeta för att motverka dessa företeelser. Vidare förklaras studiens centrala begrepp och termen *mobbning* definieras. *Tidigare forskning* om företeelsen och arbetet mot den (det främjande, förebyggande och åtgärdande) redogörs för i detta avsnitt. Under rubriken *Metod* beskrivs hur studien är genomförd, vilket innebär att intervjuer, urval, avgränsningar och vetenskaplighet redovisas. I *resultatet* presenteras det som kommit fram under intervjuerna, som svar på studiens övergripande frågeställningar. I avsnittet *Analys och diskussion* görs en tematisk analys av resultatet, under de teman som framkommit ur de transkriberade intervjuerna. Resultatet diskuteras löpande i analysen och avsnittet avslutas med egna reflektioner och en metoddiskussion.

2. Syfte och frågeställningar

Med utgångspunkt i tidigare forskning och skolans styrdokument som kräver nolltolerans mot mobbning, är syftet med studien att undersöka om skolpersonals specifika yrkesroller har inverkan på hur de betraktar mobbning i och utanför skolan och hur de anser att arbetet mot företeelsen bör bedrivas. Det vill säga att synliggöra eventuella likheter och skillnader i förhållningssätt mellan, i det här fallet, skolpsykolog, kurator, skolsköterska, specialpedagog, en lärare i åk 4–6 och en fritidslärare i åk F-2.

Frågeställningar som studien utgått ifrån:

1. Hur definieras mobbning av de olika personalkategorierna?
2. Vilka likheter och skillnader finns det i synen på arbetet mot mobbning, mellan de olika personalkategorierna?

3. Bakgrund

I diskrimineringslagen, skollagen och *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, samt i Skolverkets *Utvärdering av metoder mot mobbning 2011* finns följande skrivningar som är relevanta för denna studie.

3:1 Diskrimineringslagen

Syftet med diskrimineringslagen är att främja lika rättigheter och möjligheter och därigenom motverka diskriminering på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder (Diskrimineringslagen 2014:958, 1§).

Enligt 5 § får en verksamhet som bedriver utbildning inte diskriminera elever i den verksamheten, eller elever som söker sig till verksamheten och alla anställda inom verksamheten är skyldiga att upprätthålla denna lag (Diskrimineringslagen 2014:958, 5§).

3:2 Skollagen

Skolan har enligt Skollagen (2010:800) skyldighet att arbeta förebyggande och åtgärdande mot diskriminering och annan kränkande behandling av sina elever. Arbetet ska bedrivas målinriktat av all personal på skolan och ska genomsyra hela verksamheten. Enligt 6 kap. 8§ ska en likabehandlingsplan upprättas av varje skolenhet, som årligen ska utvärderas och uppdateras. De åtgärder som genomförs efter upprättandet, ska redovisas i kommande års plan. Tanken bakom likabehandlingsplanen är att ett målinriktat arbete ska främja elevers rättigheter och motverka diskriminering eller annan särbehandling (SFS 2010:800, kap. 6, §6–8).

3:3 Läroplan och allmänna råd

Det första kapitlet i *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, uttrycker att ingen i skolan ska utsättas för diskriminering eller annan kränkande behandling. ”Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse” (Skolverket, 2011a, s. 7).

Arbetet mot diskriminering och annan kränkande behandling delas av Skolverket upp i fem steg, *främjande arbete, kartläggning, förebyggande arbete, åtgärder och utvärdering*. Det främjande arbetet går ut på att förstärka allas lika rättigheter och möjligheter genom att i verksamheten arbeta normkritiskt och bygga upp ett öppet och tillåtande, socialt klimat. Arbetet bör enligt Skolverket bygga på en vetenskaplig grund, precis som all annan verksamhet i skolan. Det bör utföras systematiskt och på lång sikt och alla på skolan bör vara delaktiga i arbetet. Skolan måste skapa en trygg miljö för sina elever, där alla känner sig respekterade. Personalen ska erbjudas kompetensutveckling för ökad medvetenhet och ges tid att diskutera egna normer och attityder. Eleverna ska också involveras i diskussioner om vad som betraktas vara ett positivt skolklimat och hur man förväntas behandla varandra i skolan och utanför (Skolverket, 2015, s. 17).

I det förebyggande arbetet ingår kartläggning av diskrimineringsgrunder och att synliggöra de risker som finns på den aktuella skolan, för att i förlängningen kunna motverka destruktivt beteendet. All personal måste ha ett gemensamt förhållningssätt och vara överens om vad kränkande behandling är och dessutom ha tydliga regler och rutiner för hur problem av det slaget ska hanteras. Utifrån kartläggningen formuleras mål och en handlingsplan för arbetet och det avgörs vem eller vilka som är ansvariga för uppföljning och utvärdering (Skolverket, 2015, s. 44).

Likabehandlingsplanen ska bygga på erfarenhet och vad som tidigare har visat sig vara effektivt i arbetet på den enskilda skolan. Inget antimobbingsprogram bör användas mer än som inspiration, då dessa program riskerar att konkurrera ut det systematiska arbete som krävs i motverkandet av diskriminering, trakasserier och kränkande behandling (Skolverket, 2011b, s. 23–25).

3:4 Skolverkets undersökning om mobbning

Enligt Skolverkets undersökning som genomfördes 2011, utsätts 7–8% av både pojkar och flickor för mobbning och 16–19% av alla elever anser sig ha blivit kränkta. 1,3% av eleverna uppger dessutom att de blivit mobbade av lärare. 1,5% av de elever som mobbas, blir det under längre tid än ett år. Det som skiljer sig från tidigare undersökningar är att det visat sig att flickor nu mobbas i samma utsträckning som pojkar, men pojkar är fortfarande mer utsatta för fysiska kränkningar och flickor för sociala. Enligt Skolverket är skamkänslor vanliga bland mobbade barn och längre tids utsatthet orsakar klart försämrade självkänsla (Skolverket, 2011b, s. 12).

I Skolverkets undersökning utvärderas effekter av enskilda insatser och erfarenheter av arbete med åtta av de vanligast förekommande antimobbingsprogrammen i svenska skolor; Farstametoden, Friends, Lions Quest, Olweusprogrammet, SET, Skolkomet, Skolmedling och Stegvis. Inget specifikt antimobbingsprogram bör enligt Skolverket rekommenderas i svenska skolor, istället har man slagit fast att ett framgångsrikt arbetssätt mot mobbning är att systematiskt arbeta med de insatser skolan bestämt och att man involverar alla på skolan i arbetet i en så kallad ”hela skolan-ansats”. Ett gott skolklimat måste främjas och elever ska känna sig delaktiga i arbetet (Skolverket, 2011b, s. 13–23).

Skolverket skiljer mellan insatser mot mobbning mellan flickor och pojkar men menar att det som fungerar för alla, är att låta eleverna vara delaktiga i kontinuerligt förebyggande arbete. Det som visat sig mest effektivt för flickor, menar Skolverket, är uppföljning och utvärdering

av elevens situation, samt ett väl fungerande rastvaktsystem. För pojkar spelar antimobbningsteam, trygghetsgrupper eller liknande en viktig roll för att motverka mobbning (Skolverket, 2011b, s. 14–16).

3:5 Studiens centrala begrepp

Skolverket (2015) redogör, i de allmänna råden, för de begrepp som är centrala i denna studie. *Diskrimineringsgrunder* är kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning och ålder. Enligt Skolverket skiljer diskrimineringslagen mellan direkt och indirekt diskriminering och menar att det är *direkt diskriminering* om en person blir sämre behandlad än någon annan och därmed missgynnas, på grund av någon av de sju diskrimineringsgrunderna ovan. *Indirekt diskriminering* innebär att en person diskrimineras på grund av någon av de sju diskrimineringsgrunderna ovan, genom att behandlas på samma sätt som alla andra vilket kan förefalla rättvist, men som i praktiken missgynnar individen. *Likabehandling* innebär enligt Skolverket att alla barn och elever ska bli behandlade på ett sätt som ger dem lika rättigheter och möjligheter utifrån sina individuella behov. *Trakasserier* har ett samband med någon av diskrimineringsgrunderna och innebär att en persons värdighet kränks. *Kränkande behandling* innebär att en persons värdighet kränks av någon annan orsak än diskrimineringsgrunderna.

Skolverkets definition av mobbning lyder:

En form av kränkande behandling eller trakasserier som innebär en upprepad negativ handling när någon eller några medvetet och med avsikt tillfogar eller försöker tillfoga en annan skada eller obehag (Skolverket, 2015, s. 9).

Ytterligare en definition av mobbning, som inte är relaterad till Skolverket, men som ändå kan anses vara relevant, är den av Brottsförebyggande rådet:

En fysisk, verbal eller psykologisk attack, eller ett övergrepp som avser att skapa rädsla, stress eller tillfoga skada hos offret. Det ska finnas en psykologisk eller fysisk obalans i makt mellan det eller de barn som trycker ned och det eller de barn som blir nedtryckta, exempelvis numerärt överläge eller ojämna maktpositioner. Mobbning förutsätter också att kränkningarna upprepas mellan samma barn över en utsträckt tidsperiod (BRÅ, 2009, s. 8).

Det som skiljer dessa båda definitioner är att Brottsförebyggande rådet menar att det krävs en obalans i makt mellan den eller de som utsätter någon för mobbning, medan Skolverket inte nämner detta i sin definition.

4. Tidigare forskning

Mobbning är som sagt inte någon ny företeelse, men sedan begreppet myntades i slutet av 1960-talet, har den synliggjorts. Enligt Larsson (2008) var det skolläkaren Heinemann som först introducerade termen i svenska språket. 1969 skrev han en debattartikel om ett beteende han uppmärksammat bland skolbarn, där en grupp barn angriper ett ensamt

barn, fysiskt eller psykiskt. Han benämnde detta *mobbning* och förklarade det som ett destruktivt beteende, där den utsatte individen är underlägsen förövaren eller förövarna. Heinemann upprördes av att dåtidens samhälle verkade acceptera företeelsen och menade att den istället med kraft skulle motarbetas, eftersom han ansåg den vara helt oacceptabel. Larsson hävdar i sin begreppshistoriska analys att det var Heinemanns artikel som blev startskottet för den debatt som uppstod kring mobbning och som sedan dess växt fram i samhället. Tidigare kunde dessa kränkningar kallas retning, nollning, livning eller översitteri och ansågs ofta som ett naturligt inslag i barns vardag och en del av deras uppfostran (Larsson, 2008, s.19–24).

Mobbning är idag ett utbrett problem och konsekvenserna är allvarliga för de elever som drabbas. Skolan kritiserar ofta för brister i arbetet mot mobbning, vilket kan bero på en osäkerhet om vad mobbning faktiskt är och hur problemet bör åtgärdas (Frånberg & Wrethander, 2011, s. 5).

Mobbning kan förklaras utifrån olika perspektiv. Antingen ett individualpsykologiskt, där ansvaret läggs på de enskilda individerna (offer och förövare), eller ett socialpsykologiskt med fokus på det sociala sammanhang i vilket mobbningen förekommer. Det sistnämnda innebär att mobbningen förklaras som en effekt av exempelvis olika roller, normer, socialt klimat eller grupptryck (Thornberg, 2013, s. 259).

Dessa två perspektiv är de vanligaste, men ytterligare ett perspektiv har tillkommit och förklarats som socialkonstruktionistiskt eller socialkonstruktivistiskt, vilket innebär att mobbning ses som en social konstruktion (Frånberg & Wrethander, 2011, s. 6–11).

4:1 Individualpsykologiskt perspektiv

Enligt Frånberg och Wrethander (2011) bygger de flesta teorier om mobbning på arbetet av Olweus, som var pionjär på området. Han har ett individualpsykologiskt perspektiv, vilket innebär att han finner orsakerna till mobbningen, hos de direkt inblandade individerna. Olweus har forskat framförallt om aggressivitet bland pojkar och enligt honom tillhör offer och förövare helt skilda personlighetstyper (Frånberg & Wrethander, 2011, s. 10).

Olweus definition av mobbning är:

Mobbning är det när en eller flera personer, vid upprepade tillfällen och under en viss tid, säger eller gör kränkande och obehagliga saker mot någon som har svårt att försvara sig (Olweus, 1999, s. 9).

Enligt Olweus (1999) kan mobbningen vara direkt eller indirekt. Den direkta sker ansikte mot ansikte, genom fysiska eller verbala handlingar. Den indirekta är psykologisk och handlar om exempelvis ryktesspridning, förtal och/eller utfrysning. Han hävdar att den indirekta mobbningen kan vara precis lika smärtsam som den direkta. Mobbning, menar Olweus, sker till största del mellan elever som är i samma ålder och oftast går i samma klass och han hävdar vidare att pojkar är överrepresenterade som mobbare. De flickor som mobbar, använder mindre fysiskt våld och mer indirekta mobbningsmetoder (Olweus, 1999, s. 9–12).

Att elever mobbar eller blir mobbade menar Olweus *inte* beror på den utsatte individens yttre fysiska avvikelser, utan att det är förövarns personliga egenskaper och reaktionsmönster i kombination med fysisk styrka, eller fysisk svaghet hos offret, som orsakar beteendet. Olweus

menar att den som mobbar ofta är mer positivt inställd till våld och har ett behov av att dominera andra, dessutom är han ofta fysiskt starkare än sina kamrater. Vidare delar Olweus in de utsatta individerna i två kategorier av ”mobboffer”: Det passiva eller undergivna och det provocerande. Trots att Olweus fokuserar på egenskaper hos offer och förövare, anser han att företeelsen ofta kan vara ett gruppfenomen, vilket innebär att passiva mobbare eller medlöpare bidrar till mobbningen, trots att de inte initierar den. Han nämner mekanismer som att osäkra elever kopierar beteendet av någon de ser upp till, att deras normala spärrar mot destruktivt beteende försvagas, deras ansvarskänsla minskar och att synen på den mobbade gradvis förändras till någon som förtjänar att bli mobbad (Olweus, 1999, s. 15–21).

Enligt ett individualpsykologiskt perspektiv bör arbetet mot mobbning fokuseras på den som mobbar och den som blir utsatt för mobbningen. Den som mobbar kan antingen hanteras med en strategi kallad *induktion*, det vill säga att individen får syn på sitt beteende och förstår allvaret med dennes handlingar i förhållande till offrets lidande. En annan strategi är att utöva *vuxenmakt* över den som mobbar, genom en auktoritär fostranstil. Detta kan exempelvis innebära olika typer av bestraffning. Enligt Thornberg har istället en auktoritativ fostranstil verkat effektiv i arbetet med de som mobbar. Den auktoritativa fostranstilen präglas av värme, induktion, delaktighet och gränsdragning. Den som blir mobbad bör få hjälp med att öka sitt självförtroende och lära sig hantera mobbningssituationer på ett konstruktivt sätt (Thornberg, 2013, s. 266–269).

Olweus antimobbningsprogram visar trots det individualpsykologiska perspektivet, att åtgärder mot mobbning inte enbart bör sättas in på individnivå, utan även på klass- och skolnivå. Han betonar dessutom att lärares attityder mot mobbning och deras agerande vid mobbningssituationer är avgörande för hur företeelsen utvecklas och menar därmed att den sociala kontexten har betydelse för arbetets framgång. I hanteringen av mobbningsincidenter är det dock mobbaren, som enligt Olweus, framförallt måste disciplineras. På *skolnivå* menar Olweus att skolgårdsmiljön bör ses över och eventuellt förbättras, dessutom krävs bättre uppsikt av eleverna på deras raster. Skolan bör ha regelbundna studiedagar om arbetet mot mobbning och föräldramöten rekommenderas. På *klassnivå* rekommenderas att man sätter upp gemensamma ordningsregler, har regelbundna klassmöten och arbetar mycket i grupp. På *individnivå*, menar Olweus, att man behöver ha allvarliga konversationer med både den som mobbar och den som blir utsatt för mobbningen, samt deras föräldrar. Dessutom rekommenderas att man tar hjälp av ”neutrala” elever i arbetet mot mobbning. Eventuellt kan byte av klass eller skola bli aktuellt (Olweus, 1993, s. 64).

4:2 Sociala perspektiv

I Larssons begreppshistoriska analys redogör hon för termen mobb. Hon hävdar att ordet på 1700-talet användes för ”pöbel”, ”slödder” eller ”den lägre samhällsklassens folk”, men menar att betydelsen förändrades runt 1900, för att istället avse en folkmassa. Enligt Larsson uppstod ett vetenskapligt intresse för människors beteenden, dels som enskilda individer, dels som medlemmar av olika grupper. Masspsykologin, som var en riktning inom socialpsykologin, intresserade sig för varför människor tänker, känner och handlar annorlunda i grupper än som enskilda individer. Larsson refererar till Heinemann och hans förklaring av mobbning som ett grupp-beteende som till viss del är naturligt för människan, men som möjliggörs av sociala faktorer (Larsson, 2008, s. 25).

Thornberg, har i sin avhandling *Värdepedagogik i skolans vardag* redogjort för lärares dagliga arbete med några av de värden och normer som Skolverket föreskriver. Thornberg förklarar mobbning som upprepade och systematiska kränkningar och ibland även uttryck för diskriminering och menar därmed att mobbning är ett brott mot skollagen. Han skiljer på fysisk, verbal och relationell mobbning och menar att dessa grundläggande former av mobbning kan ske enskilt eller i kombination med varandra. Dessutom hävdar han att mobbning kan vara antingen malign (avsiktlig) eller icke-malign (ej avsiktlig). Enligt Thornberg orsakar mobbning stort lidande hos de drabbade och kan bland annat leda till försämrad självkänsla, depression och ångest. Förutom att mobbning skadar den som utsätts för beteendet, menar han att individen som utsätter andra också kan räknas till en riskgrupp bestående av personer som riskerar psykisk ohälsa, missanpassning och kriminalitet (Thornberg, 2013, s. 249–259).

Thornberg menar att det socialpsykologiska perspektivet kan förklara mobbning som beroende av det sociala sammanhanget. Han menar att det finns andra elever, än de som mobbar eller blir mobbade, som också är en del av problematiken och som spelar olika roller i mobbningen. Dessa roller kallar Thornberg *deltagarroller*. Ofta finns förväntningar på hur individerna i en grupp ska bete sig och det kan vara svårt att bortse från dessa och bryta de mönster som krävs, för att en mobbningssituation ska upphöra. Han refererar till Salmivalli och sex olika typer av deltagarroller som han menar alla är delaktiga i mobbning; *offren*, *mobbarna*, *medhjälparna*, *understödjarna*, *de som står utanför* och *försvararna* (Thornberg, 2013, s. 273-275).

Saarento, Boulton och Salmivalli fokuserar i sin studie på effekten av det så kallade KiVa-programmet och *the Participant Role approach* och menar att denna tydligt visar en positiv effekt i arbetet mot mobbning. De hävdar att om deltagare lär sig visa sin motvilja tydligt, en motvilja som de flesta faktiskt har, upphör mobbaren med sitt beteende (Saarento et al. 2014, s. 62).

Björk (2000) liknar mobbning vid ett spel om makt. Hon hävdar att man bör fokusera på hur mobbning växer fram i särskilda situationer, där deltagarna kämpar för sin tillhörighet, istället för att lägga för stor vikt vid individuella karaktärsdrag hos den utsatta individen, eller hos den som utsätter. Vardagen i skolan innebär viss osäkerhet för eleverna som befinner sig där, detta menar Björk att "situationskompetenta" individer kan utnyttja (Björk, 2000).

Forsman refererar i sin avhandling till Gitta Serenys *The Case of Mary Bell: A Portrait of a Child Who Murdered* (1972). Han anser att man måste vara restriktiv i sin användning av begreppet mobbning och inte använda det när små barn utsätter varandra för elakheter. Enligt Forsman utvecklar inte barn sin empatiska förmåga förrän vid 4–5 års ålder och förstår därmed inte att de kan skada andra. I det här fallet är det avgörande om man anser att mobbning måste vara avsiktlig, eller inte. Forsman hävdar att det i England finns en uppfattning om att barn ibland kan liknas vid monster medan Sereny förklarar barns destruktiva beteende med den socioekonomiska, kulturella och psykosociala miljö de växer upp i. Det är samhället som är ansvarigt för barns handlingar och inte någon inneboende ondskas (Forsman, 2003, s. 91).

Enligt det socialpsykologiska perspektivet bör arbetet mot mobbning fokuseras på det sociala sammanhang individerna befinner sig i. Holt, Raczynski, Frey, Hymel och Limber redogör i

sin artikel för ett flertal antimobbningsprogram, men har precis som Skolverket kommit fram till att inget individuellt program fungerar överallt. Det de menar är effektivt i arbetet mot mobbning är vad de kallar *the social-ecological framework*, ett förhållningssätt som fokuserar på elevernas närmiljö och tillvaro, samt på lärares kunskap och engagemang. De menar att positiva vuxna förebilder är av största vikt för att motverka mobbning (Holt. et al. 2013, s. 244).

Frånberg och Wrethander (2011) diskuterar huruvida mobbning är en social konstruktion, där elever blir kategoriserade och sedan utifrån dessa kategorier väljer att antingen anpassa sig efter vad som förväntas av dem, eller inte. De hävdar vidare att detta socialkonstruktionistiska synsätt innebär att kritiskt förhålla sig till det som händer runt omkring en och inte ta för givet att det som uppfattas nödvändigtvis är sant. Man bör istället ifrågasätta och undersöka bakomliggande orsaker för att få en förståelse för varför saker och ting sker. Vad gäller mobbning, måste man förstå den sociala kontexten i vilken företeelsen uppstår, samt hur de inblandade eleverna är kategoriserade, för att kunna göra sig en bild av verkligheten. Mobbning är enligt detta perspektiv något som flera aktörer bidrar till och för att kunna motverka företeelsen räcker det därmed inte att enbart fokusera på den som utsätter andra för mobbning, eller den som blir utsatt. Enligt Frånberg Och Wrethander innebär det socialkonstruktionistiska perspektivet på mobbning att beteendet går att förändra. Eftersom vi människor själva konstruerar den sociala verklighet vi lever i, kan vi också bryta ner den, för att sedan återskapa den som något nytt. De menar att det är av största vikt att påbörja arbetet mot mobbning tidigt i barns liv, eftersom barn skapar förståelse för normer i sin tillvaro redan i förskoleåldern. Små barn lär sig att umgås med andra genom att pröva olika strategier. De kan vara snälla, trevliga och hjälpsamma, men testar också att hota, utöva makt och frysa ut sina kamrater. Att arbeta med moraliska frågor tidigt är därmed centralt (Frånberg & Wrethander, 2011, s. 6–14).

Ett annorlunda perspektiv inom det socialkonstruktionistiska, som Frånberg och Wrethander tar upp, är att mobbning uppstår naturligt som ett resultat av barns lärande och utveckling och som dessutom är ett villkor för att de ska lära och utvecklas vidare. De menar att barn, enligt detta perspektiv, lär sig att mobbas. Eftersom lärande sker i en social kontext, innebär det att mobbning är en social konstruktion (Frånberg & Wrethander, 2011, s. 61).

Enligt Frånberg och Wrethander har Olweus forskning om pojkars aggressivitet lett till att mobbning likställts med ett aggressivt beteende och att man med detta förhållningssätt stämplar individer som bärare av problemet, istället för att finna de underliggande orsakerna till mobbningen. De menar att de stämplade individerna hamnar i fack, som sedan är svåra att ta sig ur och att etiketterna man sätter på barnen kan utvecklas till självuppfyllande profetior (Frånberg & Wrethander, 2011, s. 34).

5. Metod

Jag har valt att göra en *kvalitativ fallstudie* med hjälp av *semistrukturerade intervjuer*. Det kvalitativa tillvägagångssättet är att föredra eftersom frågeställningarna handlar om hur människor uppfattar ett fenomen, en kvantitativ undersökning hade därför varit otillräcklig.

Empirin är svår att mäta, men kan ändå vara värdefull, om beskrivningen är noggrann. Denna studie fokuserar både på upplevda situationer och uppfattningar kring ett fenomen (Bryman, 2008, s. 32–35).

Fallstudien som design innebär här att studien är begränsad till en enda skola och att undersökningen därför är tänkt att bli så ingående och detaljerad som möjligt. Bryman menar att en fallstudie bör vara en undersökning som faktiskt fokuserar på fallet i fråga och inte i första hand på personerna som studeras (Bryman, 2008, s. 74-76). Den här studien undersöker visserligen hur anställda uppfattar sitt arbete mot mobbning, men personerna intervjuas för att i förlängningen få reda på hur arbetet uppfattas på den aktuella skolan, av olika personalkategorier. Därmed är skolan "fallet" och studien kan kallas "fallstudie".

5:1 Intervjuer och urval

Den semistrukturerade intervjun utgår från en relativt strukturerad intervjuguide, för att den som intervjuar i viss mån ska kunna styra intervjun i avsedd riktning. Men guiden består av öppna frågor som respondenterna kan svara fritt och utförligt på. Följdfrågor bör ställas, för att få en djupare förståelse av individens tankar och upplevelser. Enligt Bryman (2008) är det avgörande hur man formulerar sina frågor, att man gör det på ett sätt som får respondenterna att berätta om hur de upplever sin värld. Frågor och intervjuguide måste vara flexibla för att kunna anpassas efter olika individer. Frågorna bör formuleras så att de ger svar på studiens frågeställningar, men de ska helst inte vara för specifika och heller inte ledande. (Bryman, 2008, s. 415-419)

Intervjuerna i den här studien hölls utifrån en guide med 12 frågor. Eftersom intervjufrågorna inte har specifika svarsalternativ, utan söker svaren hos respondenterna, benämns de som öppna. Förhoppningen var att med dessa frågor åstadkomma givande samtal med respondenterna och få dem att besvara studiens frågeställningar utifrån sina egna tolkningar.

Studien har ett *målinriktat urval*, vilket innebär att personerna som intervjuas är relevanta för det ämne jag studerar. (Bryman, 2008, s. 434). Eftersom målet med undersökningen är att ta reda på vad olika personalkategorier tänker om mobbning, består urvalet av sex respondenter med olika befattningar, men som alla är involverade i arbetet mot mobbning; skolpsykolog, kurator, skolsköterska, specialpedagog, lärare åk 4-6 och lärare fritids F-2.

Skolan som studeras i denna undersökning, är en F-6 skola som ligger i ett område med många barnfamiljer. Den har ca 650 elever med framförallt svenska som modersmål. Klasserna är åldershomogena och arbetslagen består av lärare, fritidspedagoger och resurspersonal. Varje elev har en pedagog från arbetslaget som mentor.

5:1:1 Respondenterna

Skolpsykologen arbetar sedan många år både som psykolog och föreläsare på universitetet. Han är anställd av kommunen och delar sin tjänst mellan tre skolor.

Skolkuratoren har sin tjänst på den studerade skolan och arbetar där 100% sedan flera år tillbaka. Hon har tidigare arbetat som kurator på en högstadieskola och är utbildad socionom.

Skolsköterskan är helt ny i sin tjänst och har tidigare arbetat som sjuksköterska på barnavårdscentralen.

Specialpedagogen är lärare 1-6 i grunden och har de senaste 10 åren arbetat på den studerade skolan som specialpedagog.

Mellanstadieläraren har arbetat som lärare 4-9 i drygt tjugo år och har varit på den aktuella skolan i över 10 år.

Fritidsläraren har mer än tjugo års erfarenhet som fritidspedagog och har arbetat på den aktuella skolan i över 10 år. Hon är med i skolans trygghetsgrupp och ska från och med höstterminen arbeta aktivt med rastaktiviteter på skolan, eftersom hon nu även fortbildat sig till rastpedagog och lekvård.

5:1:2 Den aktuella skolans likabehandlingsplan

I bakgrunden till intervjuerna finns den aktuella skolans likabehandlingsplan. Enligt den har man som målsättning att vara fri från diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling och all personal på skolan, eleverna själva och deras vårdnadshavare har ett ansvar i detta arbete. Skolan säger sig ha ett systemteoretiskt förhållningssätt, vilket i texten förklaras som att fokus i konflikt- och mobbningssituationer ligger på det sociala sammanhanget och inte på enskilda individer. Man hanterar enligt skolans likabehandlingsplan, dessa situationer som något alla i omgivningen medverkar till och försöker skapa förståelse för varandra genom samtal.

Enligt likabehandlingsplanen främjas likabehandling på skolan genom individanpassad ämnesundervisning utifrån elevers behov, man menar att man på detta sätt gör utbildningen rättvis och ger eleverna lika möjligheter till framgång. Arbetssättet på skolan uppges vara demokratiskt och man strävar efter att alla elever ska ha inflytande och känna delaktighet. På så sätt menar man att eleverna lär sig ta ansvar för sig själva och sina kamrater. All personal på skolan ska enligt likabehandlingsplanen vara involverad i arbetet och sträva efter ökad tolerans mot olikheter. I alla klasser ska eleverna tränas socialt och emotionellt och sedan få möjlighet att reflektera över sitt arbete.

För att förebygga att kränkningar uppstår, ska personalen enligt likabehandlingsplanen markera mot oönskat beteende och låta eleverna reflektera över detta. Skolan har gemensamma ordningsregler, som alla förväntas följa. Exempel på dessa är att alla ska respektera när någon säger ”stopp, sluta eller lägg av”, alla måste vara ute på rasterna och ingen snöbollskastning får ske inom skolans område. Särskilda IKT-regler är att eleverna själva är ansvariga för vad de gör och för det som sparas på deras användarkonton och att det är förbjudet att filma, fotografera eller ljudinspela någon utan godkännande. Om reglerna inte efterföljs ska personalen i första hand samtala med eleverna, om det inte hjälper kontaktas vårdnadshavare. Rektor beslutar om hur ärendet ska hanteras och om några restriktioner ska utfärdas. Eleverna ska enligt likabehandlingsplanen undervisas i EQ och med gruppstärkande övningar under vissa lektioner. På rasterna ska det alltid finnas ett flertal rastvärdar ute på skolgården, för att eleverna ska känna sig trygga och ges möjlighet att delta i gemensamma

aktiviteter. Ett förslag för att ytterligare förstärka elevernas känsla av trygghet på rasterna, är att anställa rastpedagoger. Dessa ska arbeta aktivt med rastaktiviteter i syfte att främja ett positivt skolklimat. Slutligen förväntas pedagogerna i de olika arbetslagen träffas regelbundet, för att diskutera sitt arbete och hur det kan utvecklas.

På skolan finns ett elevhälsoteam bestående av rektor, psykolog, kurator, skolsköterska och specialpedagog, och dessutom finns en trygghetsgrupp. Trygghetsgruppen består av lärare från både F-3, 4-6 och fritids, samt representanter från elevhälsoteamet. Enligt skolans likabehandlingsplan ska man aktivt samarbeta med vårdnadshavare och kommunikationen ska ske vid behov samt vid utvecklingssamtal, minst en gång per termin. All personal på skolan är ansvariga för att upptäcka kränkande behandling och alla pedagoger är ansvariga för att anmäla, utreda, dokumentera, åtgärda och följa upp kränkande behandling.

I likabehandlingsplanen finns en utvärdering av arbetet med likabehandling under det gångna året och mål samt en handlingsplan för hur det främjande arbetet ska utvecklas kommande läsår.

5:2 Genomförande och avgränsningar

Respondenterna i studien kontaktades via mail och fick frågan om de ville ställa upp på en intervju. I informationsbrevet beskrevs vad studien handlar om och dess syfte. De respondenter som tackade ja, fick själva bestämma plats för intervjun. Psykologen har sitt kontor på en annan skola, där vårt samtal hölls, övriga respondenter tog emot mig på den aktuella skolan, i mindre samtalsrum.

Att ge respondenterna ett förtroendeingivande intryck är viktigt för att de ska känna sig avslappnade och vara villiga att dela med sig av sina tankar. Det innebär bland annat att försäkra dem om att etiska principer gäller. Respondenterna fick frågan om intervjuerna kunde spelas in på min mobiltelefon och förklaring gavs till varför det var önskvärt. Intervjufrågorna ställdes så tydligt som möjligt, omformulerades vid behov och kompletterades med följdfrågor när respondenterna tycktes ha mer att berätta. Det var tyst under långa perioder, för att respondenterna skulle få chans att tänka och fylla i sina svar ytterligare.

Valet att göra en fallstudie begränsar undersökningen till en specifik skola, detta för att få en bild av hur personer på samma arbetsplats uppfattar ett visst fenomen.

Sex personer intervjuades, fyra från elevhälsoteamet, skolpsykolog, kurator, skolsköterska och specialpedagog, samt två lärare, varav den ena är med i skolans trygghetsgrupp. Urvalet bestämdes utifrån vilka som antogs ha mest att berätta om arbetet mot mobbning på den aktuella skolan och antalet kändes rimligt att hinna med i detta examensarbete.

5:3 Tematisk analys

Resultatet i den här studien har analyserats med hjälp av tematisk analys, vilken är en metod som används för att identifiera och analysera mönster i den empiri forskaren får fram genom exempelvis intervjuer. Den tematiska analysen har i det här fallet delats in i sex steg som rekommenderas av Braun och Clarke (2006). 1) Till att börja med har alla intervjuer

transkriberats. 2) Därefter har materialet studerats noga. 3) Utifrån studiens frågeställningar har sedan mönster i empirin avkodats genom färgkodning. 4) Olika teman har synliggjorts. 5) Dessa teman redovisas i resultatet. 6) Slutligen analyseras och diskuteras resultatet i relation till tidigare forskning, i sista delen av arbetet. (Braun & Clarke, 2006, s. 89–90).

5:4 Vetenskaplighet

Validiteten i en studie handlar om huruvida det som sägs undersökas, är det som verkligen undersöks och reliabiliteten avgörs av om studien går att generalisera och/eller replikera. Dessa kriterier är viktiga för den kvantitativa forskningen, men handlar mycket om mätbarhet och kan därför anses som mindre relevanta i kvalitativa studier. Dessutom är framförallt reliabilitet svårt att säkerställa i dessa studier, eftersom de handlar om människors tolkningar vid specifika tillfällen, i en social miljö som inte går att ”frysa”. Bryman (2008) tar upp *tillförlitlighet* och *äkthet* som två alternativa kriterier för att säkerställa en hög kvalitet i den kvalitativa forskningen och min studie relateras nedan till hans arbete (Bryman, 2008, s. 351–358).

Med tillförlitlighet menas att studien har *trovärdighet*, *överförbarhet*, *pålitlighet* och *en möjlighet att styrka och konfirmera*. *Trovärdigheten* innebär att studiens resultat framstår som rimligt för andra människor och att de personer som studerats bekräftar att tolkningarna i resultatet är korrekta. I den här studien har intervjuerna spelats in på en mobiltelefon och sedan ordagrant transkriberats, för att säkerställa resultatets trovärdighet och verkligen redogöra för respondenternas tolkningar. *Överförbarhet* handlar om huruvida resultatet kan överföras till en annan miljö. Studien som gjorts, har ett djup istället för en bredd och fokuserar på meningen av den aspekt som studerats. Istället för att replikera den exakta studien, kan dess resultat användas i ett jämförande syfte. Med *pålitlighet* menas att man redogör för alla faser av undersökningsprocessen, så att den kan granskas av utomstående forskarkollegor. I denna studie finns alla transkriptioner, anteckningar och informationsbrev utskrivna och dessutom har alla ljudfiler sparats för att finnas tillgängliga vid eventuell granskning och raderas först efter att studien redovisats. *En möjlighet att styrka och konfirmera* innebär att jag som forskar förstår att jag inte kan hålla mig fullständigt objektiv i förhållande till min studie, men att jag enligt bästa förmåga undviker att låta personliga åsikter påverka mitt resultat (Bryman, 2008, s. 354–356).

Äktheten i studien gäller mer generella frågor om forskningens konsekvenser för de personer som medverkat i studien. Den här studien ger en rättvis bild av hur respondenterna ser på mobbning och arbetet mot mobbning, den bidrar till att respondenterna får en bättre bild av sitt eget arbete och hur deras kollegor uppfattar företeelsen och arbetet mot den. Studien skulle dessutom kunna innebära att de ändrar sitt förhållningssätt och därmed vidtar andra åtgärder i arbetet mot mobbning (Bryman, 2008, s. 356–358).

5:5 Etiska åtaganden

Frivillighet, integritet, konfidentialitet och anonymitet är de grundläggande etiska åtaganden man som forskare måste ta hänsyn till vid insamlandet av sin empiri. Detta innebär att etiska principer som informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekrav gäller vid all forskning. (Bryman, 2008, s. 131–132).

I den här studien upplystes respondenterna, i enlighet med *informationskravet*, om studiens syfte. Detta gjordes i det informationsbrev som skickades ut till dem inför studien, i vilket även en presentation av mig själv gjordes.

Samtyckeskravet uppfylldes genom att respondenterna informerades om att deras deltagande var frivilligt och att de när som helst kunde avbryta intervjun. Eftersom respondenterna i den aktuella studien är vuxna och professionella, fanns ingen oro för att de skulle utsättas för påtryckningar, eller andra negativa handlingar.

Respondenterna informerades om *konfidentialitetskravet*, vilket innebär att alla uppgifter om dem, ljudfiler och transkriptioner sparas på ett sätt, så att utomstående inte kan komma åt dem. Inga personer som har medverkat i studien kommer kunna identifieras eller härledas till en specifik verksamhet.

Slutligen försäkrades respondenterna om att den insamlade empirin endast, i enlighet med *nyttjandekravet*, ska användas till forskningens ändamål, som tidigare informerats om.

6. Resultat

Resultatet redovisas utifrån studiens övergripande frågeställningar och under följande rubriker: *Mobbning och dess orsaker, Ansvar, Arbetet mot mobbning, Mobbing i och utanför skolan*. Den allmänna uppfattningen beskrivs först, därefter redogörs för de enskilda respondenternas tankar var och en för sig.

6:1 Mobbing och dess möjliga orsaker

Alla respondenterna definierar mobbing på ungefär samma sätt, de anser att det innebär upprepade kränkningar som pågår under en längre tid och som är svåra att få stopp på. En av respondenterna menar även att en mycket allvarlig kränkning, kan anses som mobbing. Skillnad görs mellan fysisk, verbal och psykologisk mobbing och respondenterna har tagit fasta på Skollagens skrivning om att det är elevens uppfattning om att vara kränkt, som gäller. (SFS 2010:800, kap. 6, §10). Deras åsikter skiljer sig däremot åt, om huruvida detta är något positivt eller inte.

Enligt skolsköterskan är mobbing olika för varje individ och det är därför enligt henne positivt att det är dennes uppfattning som gäller. Samtidigt menar hon att man måste kunna skilja mellan mobbing och vanliga konflikter. Alla konflikter är inte mobbing.

Mobbning är liksom olika för varje individ. Om du känner dig mobbad, då är du det. Men bråka måste man ju också kunna göra och sedan bli vän igen. Det är något helt annat än mobbing, där någon är på samma person hela tiden (Skolsköterska).

På samma sätt menar fritidsläraren att känslan av att vara mobbad måste tas på fullaste allvar och hon menar att om personalen har en bra relation till eleverna och dessa känner förtroende för lärare och andra vuxna på skolan, vågar de berätta om vad som händer runt omkring dem och om de själva eller någon annan känner sig mobbad.

Kuratorn anser att det är känslan av att bli utsatt som är det viktigaste, att eleverna har rätt i det de känner och att vad som är mobbning bestäms av den utsatte eleven. Hon menar också att individer som blivit utsatta för mobbning på en skola, ofta upplever att mobbningen fortsätter på nästa skola, vilket självklart upplevs som tröstlöst av eleven.

Man utvecklar som mobbad en känslighet för att känna sig kränkt och en annan individ kanske inte alls hade upplevt samma händelse kränkande. Mobbning är en individuell upplevelse, som därför är väldigt svår att definiera (Skolkurator).

Mellanstadieläraren menar att vuxna måste vara lyhörda för vad som händer runt barnen och förhålla sig objektiva när elever berättar om mobbning, för att inte ytterligare kränka någon. Men samtidigt ska de vuxna inte vara för snabba med att döma elever i olika situationer, det behöver inte nödvändigtvis vara mobbning det handlar om.

Psykologen hävdar att det finns en risk med skrivningen i skollagen. Enligt honom tenderar eleverna att använda det emot varandra i vanliga konfliktsituationer och leta efter kränkningar i olika situationer, istället för att hantera konflikter på ett konstruktivt sätt.

Vi måste lära barnen att utveckla lite hård hud. Man kommer bli utsatt för alla möjliga dumheter och faran med den lagstiftningen är att vi lär barnen leta efter kränkningssituationer, medan vi kanske borde hjälpa dem bli bättre på att låta de här dumheterna bara rinna av (Skolpsykolog).

Gemensamt för respondenterna är åsikten att mobbning uppstår i en social kontext och att man inte kan skylla företeelsen enbart på de inblandade individerna. Samtidigt hävdar psykologen att vi har strukturer i våra hjärnor som föregår vår medvetenhet och vårt känsloliv, vår förmåga att kunna tänka och resonera logiskt kring saker och hur vi känner i olika situationer. Dessa strukturer menar han är till för att orientera oss i en statushierarki och vi har svårt att styra över detta, både medvetet och känslomässigt. Han menar också att de som utsätter andra för kränkande behandling eller mobbning, sällan är de med högst status i en grupp, utan snarare de som riskerar att hamna långt ner i hierarkin. Det är också enligt honom tydligt att status "smittar av sig".

Elever vill inte gärna umgås med någon som mobbas, då man själv riskerar att utsättas för liknande behandling. Man hanterar den situation man befinner sig i på olika sätt, utifrån vilken position i statushierarkin man har (Skolpsykolog).

Lärarna, specialpedagogen och kuratorn uppger alla att mobbning uppstår till största del på rasterna och att flest incidenter rapporterats från fotbollsplanen. Här menar respondenterna att elever, framförallt pojkar, ofta hamnar i bråk som urartar till kränkningar. Även flickor som befinner sig på denna plats får ibland ta emot kränkande kommentarer, knuffar och slag.

Fritidsläraren och specialpedagogen uppger båda att skolgården är väldigt stor och har många "gömställen", vilket de tror bidrar till att problem uppstår där. Specialpedagogen menar också att det inte alltid handlar om mobbning, utan att elever kanske bara känner sig ensamma, men att även det i så fall, bör uppmärksammas och hanteras.

Enligt kuratorn uppstår mobbning på skolgården och i gymnastiksalens omklädningsrum, som hon hävdar att företeelsen alltid gjort. Hon finner det fascinerande att vi aldrig lyckas lösa den problematiken.

6:2 Ansvar

Respondenterna anser sig alla ha ett ansvar i arbetet för att motverka mobbning och de som jobbar nära eleverna vet att de är skyldiga att upptäcka och markera oönskat beteende. Men respondenterna uppfattar ändå sina roller olika och menar att de har ett större eller mindre ansvar i arbetet. Fritidsläraren menar också att all personal på skolan inte tar tillräckligt stort ansvar och att det finns olika attityder kring mobbning och hur förebyggelsen ska motverkas.

Jag har ju valt att vara med i Trygghetsgruppen, eftersom jag tycker att det är det viktigaste för barnen på skolan, att känna sig trygga. Så för mig är det självklart att ta ett stort ansvar, men alla känner nog inte likadant och trots att vi har samma ansvar så tar inte alla det (Fritidslärare).

En tydlig markör i hur rollfördelningen ser ut bland skolans personal är att lärare, främst mentor, har det övergripande ansvaret för hantering av kränkningar och mobbning.

Visserligen har jag ett mentorsansvar för de elever som går i min klass. Det ansvaret innebär ju att jag har kontakt med elevernas vårdnadshavare. I mentorskapet ingår ju också att aktivt arbeta förebyggande och åtgärdande mot mobbning. Men i den dagliga verksamheten, i mötet med eleverna, har alla vuxna ett ansvar. Om någon elev blir utsatt av annan elev i matsalen eller på rasten så har alla vuxna ansvar att ingripa (Lärare åk 4-6).

Trygghetsgruppen arbetar sällan direkt med mobbningstillfällen, utan involveras först när mentor har gjort vad hon eller han kan, man menar att det huvudsakliga arbetet ska göras av den som har närmast relation till de inblandade eleverna, vilket för det mesta är mentorn. Fritidsläraren menar att detta kan vara problematiskt.

Ibland har elever med en sämre relation till sin mentor, kommit till mig och bitt om hjälp istället och då är det svårt att hantera situationen eftersom man inte vill svika elevens förtroende, men samtidigt inte vill gå bakom ryggen på en kollega (Fritidslärare).

Kuratorn och psykologen uppger att de främst arbetar med det främjande och det förebyggande arbetet och att de har en mer konsultativ roll. Tillsammans med rektorn och det övriga elevhälsoteamet, utvecklar de skolans likabehandlingsplan och ger råd till lärare och föräldrar. Eleverna själva besöker sällan psykologen och till kuratorn kommer de först när de fått en relation till henne.

Kuratorn tror att hon har en närmre relation till eleverna än vad psykologen har, eftersom hon har sitt kontor på den aktuella skolan, finns på plats hela tiden och faktiskt vistas ute bland eleverna.

Mentorer och andra lärare ber ofta mig om hjälp att medla i svårare konflikter och i mobbningssituationer (Skolkurator).

Rektorn på skolan har det övergripande ansvaret i arbetet mot mobbning och enligt respondenterna tar hon en aktiv roll i det. I de fall där mobbning har förekommit, har rektorn gjort ordentliga utredningar och själv talat med alla inblandade. Enligt specialpedagogen signalerar det lite extra, när rektor tar sig an ett fall.

Det allvarliga i situationen blir tydlig för både elever och vårdnadshavare om rektor är involverad (Specialpedagog).

6:3 Arbetet mot mobbning

Alla respondenterna anser att mobbning ska motverkas på ett eller annat sätt, men har olika åsikter om hur detta ska ske och om det går att nå en nolltolerans, vilket krävs av skollagen. Enligt mellanstadieläraren måste man som vuxen framförallt föregå med gott exempel, hålla ögonen öppna och vara lyhörd för vad som sägs och görs.

Eftersom eleverna inte alltid berättar om vad som händer, eller ens är medvetna om något har hänt, måste man vara lyhörd. De kan signalera att allt är bra fast man kanske har hört motsatsen från klasskamrater. Då försöker jag ha extra koll och vara extra uppmärksam på signaler från de inblandade, för att se om det faktiskt handlar om mobbning och i så fall agera så fort som möjligt. Allt oönskat beteende måste man markera mot så fort det uppstår (Lärare åk 4–6).

Skolans likabehandlingsplan ska enligt respondenterna ligga som grund för allt deras arbete, eller som fritidsläraren uttryckte det, ”finnas i ryggraden.” De är alla eniga om att det viktigaste i arbetet mot mobbning är att främja ett gott skolklimat, skapa goda relationer och att arbeta med förebyggande metoder, men uttrycker detta på lite olika sätt.

Lärarna och specialpedagogen fokuserar mycket på raster och rastaktiviteter som enligt dem behöver förbättras. Man har redan idag ett system på skolan med många ”rastvärdar” som går runt på skolgården under rasterna för att hjälpa eleverna på olika sätt och man ska enligt fritidsläraren även anställa en eller flera ”rastpedagoger” till hösten, som ska erbjuda eleverna lek under mer strukturerade förhållanden, där alla som vill får vara med.

Både psykologen och kuratorn anser att det ibland blir lite för mycket ”curlande”. Kuratorn är väl medveten om att flest incidenter som rapporterats har inträffat på rasterna och framförallt då på skolans fotbollsplan, hon förstår att man måste övervaka denna noga, men menar att eleverna måste lära sig att hantera konflikter på egen hand, utan konstant hjälp från de vuxna.

Vi kan inte ta bort alla risker och linda in allt i bomull. Det funkar inte. Ingen ska behöva känna sig mobbad i skolan, men att nå en nolltolerans mot allt skojbråk och alla eventuella kränkningar är nog inte möjligt (Skolkurator).

På samma sätt menar psykologen att det här med nolltolerans kräver en konstant övervakning av barnen, vilket är orimligt i sig och dessutom kan hämma deras utveckling. Han menar att barnen utvecklas genom leken och att framförallt pojkar lek ofta handlar om ett fysiskt agerande, som ibland kan gränsa till skojbråk eller mobbning.

Hur man organiserar arbetet i klassrummen anser respondenterna också är avgörande för att säkerställa ett tryggt klimat. Enligt specialpedagogen ska inga barn utsättas för att själva behöva bestämma grupper eller lag av olika slag, detta ska pedagogerna göra åt dem.

Det kan man ju själv komma ihåg hur det kändes när man skulle delas upp i lag och någon blev vald sist, det var inte roligt och det är vårt ansvar att se till så att inga sådana situationer uppstår (Specialpedagog).

Mellanstadieläraren berättar att man i klasserna arbetar aktivt med EQ och olika gruppövningar och att tanken är att varje månad arbeta förebyggande tillsammans med eleverna. Genom ledorden *respekt, inflytande, kunskap, trygghet* och *ansvar* vill man öka

toleransen för olikheter i de olika klasserna och på så sätt öka respekten eleverna emellan. Hon hävdar att man i klasserna pratar mycket om uppförande och hur man ska vara för att vara en bra kamrat. Detta menar både hon och specialpedagogen gynnar alla, eftersom alla vill vara populära bland sina kamrater och för att bli det, menar de, måste man vara en bra kamrat.

Man behöver jobba med både elevgrupp att bjuda in varandra i gemenskapen, men också med enskilda individer och strategier. Alltså att lära dem strategier i det sociala samspelet, för att våga fråga, våga vara med liksom (Specialpedagog).

Psykologen och kuratorn anser, som tidigare nämnt, att det är omöjligt att skydda barn från allt och att de behöver lära sig att själva hantera konflikter och andra besvärliga situationer. Istället för att verka överbeskyddande, trycker de på vikten av tydliga ordningsregler och ett starkt ledarskap, att det måste finnas en tydlig gräns mellan elever och elevers lärare, precis på samma sätt som det bör finnas en gräns mellan barn och förälder. Psykologen tillägger att man inte ska försöka vara kompis med sina barn, eller med sina elever för den delen. Enligt honom har man frågat barn hur de helst vill att vuxna ska vara och fått svaret ”snälla och bestämda”. Med snälla menar de omtänksamma och lyhörda och att man låter dem vara delaktiga i saker och ting. Med bestämda menar de någon som sätter gränser och lär dem vad som är acceptabelt och inte. Han anser att vi faktiskt inte kan acceptera alla precis som de är.

Man kan faktiskt inte bete sig riktigt hur som helst. Som vuxna måste vi forma barnens beteenden för att de någorlunda ska kunna fungera i ett socialt sammanhang och för det krävs ganska stor auktoritet (Skolpsykolog).

Ett dilemma som flera av respondenterna tar upp i arbetet mot mobbning är att det sällan är svart eller vitt. Det finns för det mesta flera versioner av en händelse och man måste därför, enligt fritidsläraren, lyssna och noggrant dokumentera vad alla inblandade säger och ta deras ”vittnesmål” på största allvar.

Det är superviktigt att dokumentera all information och sedan prata med alla berörda och se, för ofta så får man ju olika historier och det är ju som det är. Man upplever situationer olika, men om man känner sig kränkt, så är den personens egna upplevelse jätteviktig (Fritidslärare).

Det kan vara svårt ibland att inte peka finger, menar kuratorn, men bara för att den utsatte eleven anser eller upplever sig ha blivit kränkt, innebär det inte att den ”skyldige” själv avsett att sära eller skada, eller ens har varit medveten om hur dennes handling tolkats. Samtidigt bör man inte bagatellisera det den utsatte eleven har upplevt, vilket också kan vara problematiskt ibland, när man inte ser rimligheten i dennes upplevelse.

Det händer att jag blir inkopplad i fall där man upplever att elever utsätter andra för kränkningar och mobbning för att de inte har riktig kläm på de sociala koderna. Då brukar jag gå in och observera, kanske kolla lite på raster och så för att få en uppfattning om eleven och hur jag kan närma mig. Jag försöker närma mig eleven och skapa en relation och aktar mig noga för att ha så kallade ”ajabaja-samtal”, för det tycker jag inte riktigt är kurators roll, utan mer mentors. Jag vill vara mer på elevens sida liksom (Skolkurator).

Ett annat dilemma som respondenterna nämner är att det ibland kan vara svårt att upptäcka mobbning, då individer som mobbas ofta skuldbelägger sig själva och därmed inte berättar om sin situation för någon.

6:4 Mobbning i och utanför skolan

Enligt respondenterna är ett växande problem i dagens samhälle, kränkningar och mobbning på nätet, via de sociala medierna.

Kuratorn uttrycker det som ett gissel, som något skolan är ansvarig för trots att personalen inte har någon rimlig möjlighet att kontrollera det. Hon menar att det därför är extra viktigt att börja med det främjande och det förebyggande arbetet redan i de tidiga årskurserna och lära barnen om "netikett", vad som är ok och inte, att göra på internet. Dessutom krävs enligt henne att vårdnadshavare "lägger sig i" vad barnen gör.

Föräldrar måste ibland "kränka" sina barns integritet, när det gäller användandet av sociala medier, eftersom det trots allt är de som är ansvariga för sina barns handlingar (Skolkurator).

Fritidsläraren förklarar att hon själv alltid laddar hem de appar som hennes dotter eller elever använder, för att få en inblick i vad de håller på med. Hon passar på att prata lite avslappnat med eleverna om vad som händer i deras liv, vid mellanmålet varje dag.

Man kan sköta det där på ett snyggt sätt, utan att inkräkta för mycket på barnens privatliv (Fritidslärare).

Psykologen anser att vårdnadshavare bör göras medvetna om vad som händer runt deras barn och att de behöver bli mer aktiva och lägga sig i barnens internetvanor, bland annat vilka sociala medier de använder.

Vissa av dessa sociala medier ska barnen inte använda, de har faktiskt en åldersgräns (Skolpsykolog).

I övrigt menar psykologen att det är svårt att dra en gräns för vad som anses med mobbning i och utanför skolan, eftersom det för det mesta handlar om ett beteende som fortsätter hela tiden och inte några separata incidenter. Skolan har därför ett ansvar att hantera även den mobbning som sker via sociala medier, utanför skolan, även om det är svårt.

På samma sätt anser specialpedagogen att det inte går att avsäga sig ansvaret för mobbningen bara för att eleverna gått hem för dagen, eftersom mobbning är något flytande som fortgår hela tiden. Dessutom påverkar det som händer hemma också det som sker i skolan, menar hon.

Kuratorn ser det som ett dilemma eftersom skolan är ansvarig för att hantera kränkningar på nätet, utan att ha något annat mandat än att prata med eleverna. Hon menar att föräldrarna faktiskt kan göra mer, genom att exempelvis beslagta telefoner eller liknande.

Enligt mellanstadieläraren är det föräldrarna som har ansvaret för att motverka mobbning på fritiden och därmed även den som pågår via de sociala medierna.

Alla respondenterna menar att vårdnadshavarna har en viktig roll i arbetet mot mobbning och att kommunikationen mellan skolan och hemmen måste fungera på ett bra sätt. Samtidigt är de helt ense om att skolan har det stora ansvaret och de vill inte att vårdnadshavare ska involveras för mycket i själva arbetet, då det kan ha en kontraproduktiv effekt på resultatet.

Kuratoren anser att de värden som skolan försöker förmedla till sina elever och det främjande och förebyggande arbetet mot mobbning som skolan utför, måste stämma någorlunda överens med vad barnen får med sig hemifrån. Dessutom menar hon att det är viktigt för vårdnadshavare att fundera över hur man talar med sitt barn.

Ibland kan jag uppleva att de liksom eldar på det lite grann, alltså det här med tusen frågor när man kommer hem; Hur har det varit i skolan idag? Är det någon som varit dum mot dig? Har du fått vara med? Alltså det är nästan så att barnet hittar på något, bara för att leverera ett svar som föräldern vill ha (Skolkurator).

Fritidsläraren menar att det är hopplöst svårt att motverka mobbning om inte skola och hem kan samarbeta och om man inte har ett gemensamt förhållningssätt till hur man bör motverka beteendet.

6:5 Sammanfattning

Det som tydligt framkommer under mina intervjuer är att respondenternas åsikter om vad mobbning är, stämmer väl överens, medan de skiljer sig åt i frågan om varför mobbning uppstår, var man finner orsakerna och hur man ska motverka förekomsten. Alla säger sig veta vad som står i skollagen och vad som föreskrivs av Skolverket, men alla är inte eniga om huruvida kraven är rimliga eller ens uppnåbara. Det respondenterna uppfattar som viktigast i arbetet mot mobbning är i grunden ett tolerant skol- och klassklimat, goda relationer mellan vuxna och elever, ett samarbete mellan skolan och hemmen, tydliga ordningsregler samt ett starkt ledarskap.

7. Analys och diskussion

Analysen är genomförd utifrån de teman som synliggjorts i empirin och är strukturerad under samma rubriker som resultatavsnittet ovan. Dessa teman analyseras i relation till tidigare forskning och skolans styrdokument och diskuteras utifrån de dilemman respondenterna lyfter fram i intervjuerna. Slutligen diskuteras val av metod och studien i sin helhet.

7:1 Mobbning och dess möjliga orsaker

Det första temat som framkom i empirin var *upprepade kränkningar*. På frågan om hur respondenterna definierar mobbning, vad de anser att mobbning är för något, svarade de alla sex, att mobbning innebär upprepade kränkningar, precis som står beskrivet i definitioner av Skolverket, Brottsförebyggande rådet och Dan Olweus. Detta kan innebära att mobbning är extra svårt att upptäcka, eftersom det inte räcker med att uppmärksamma en enskild händelse för att avgöra om en individ är utsatt för mobbning eller inte. Trots det är respondenterna eniga om att mobbning är en allvarlig och oacceptabel förekomst som måste motverkas. Alla respondenterna säger sig vara insatta i skollagens paragrafer, vad gäller skolans skyldighet att skydda sina elever från kränkningar, vilket innebär att även enstaka handlingar ska åtgärdas enligt skolans handlingsplan, även om det inte handlar om mobbning.

Ett problem som uppfattas av respondenterna är svårigheten att avgöra vad som är kränkande behandling och inte, vilket kan leda till att man i sin osäkerhet inte hanterar en kränkningssituation på ett korrekt sätt och att eventuell mobbning därmed får fortgå, eller att man ödslar tid och resurser på att lösa situationer som faktiskt inte kräver vuxnas inblandning.

Ett flertal av respondenterna beskriver hur kränkningar kan se olika ut och på samma sätt som Olweus (1999) skiljer på direkt och indirekt mobbning, skiljer de på verbala, fysiska och psykiska (relationella) kränkningar, vilket också stämmer överens med Thornbergs (2013) uppdelning. De verbala kränkningarna, menar respondenterna handlar om att man kallar varandra fula namn eller retas för hur man är, eller ser ut. De fysiska innebär knuffar och slag och är överrepresenterade bland pojkar, medan de psykiska kränkningarna handlar om utfrysning eller ryktesspridning och ofta är det sätt, på vilket flickor kränker varandra. Respondenterna hävdar precis som Olweus, att de psykiska kränkningarna är lika allvarliga som de fysiska och verbala och att de kan orsaka minst lika stort lidande. Men här menar respondenterna att ytterligare ett dilemma uppstår. Eftersom den psykiska eller relationella mobbningen oftast sker i det dolda, är den svår att få syn på. Detta kan vara en anledning till att tidigare forskning, i synnerhet den av Olweus, främst fokuserat på mobbning som ett våldsamt beteende bland pojkar. Frågan är om den relationella mobbningen verkligen är så svår att få syn på. Visserligen kanske handlingarna i sig är osynliga, men effekten av dessa borde synas på den drabbade individen och uppfattas i atmosfären kring de inblandade eleverna.

Respondenterna uppger också att det måste finnas en maktobalans mellan den utsatte och den som utsätter, för att det ska räknas som mobbning, detta i enlighet med Brottförebyggande rådets definition av mobbning, men som inte krävs av Skolverkets definition. Respondenterna menar att den som mobbar måste uppfattas som starkare på något sätt, fysiskt eller psykiskt, annars är det bara en vanlig konflikt. En konflikt som visserligen kan behöva redas ut med hjälp av vuxna, men som inte bör anses som lika allvarlig som en kränkning eller upprepade sådana, det vill säga mobbning. Men återigen är det den utsattes uppfattning av att befinna sig i ett underläge som räknas och därmed kan det vara svårt att avgöra om det verkligen finns en maktobalans eller inte. Om det är fler personer som mobbar en ensam individ är denne automatiskt i underläge och det räcker förmodligen med kamraternas tysta medhåll, för att individen ska känna sig försvagad och därmed i underläge gentemot förövaren eller förövarna.

Något respondenterna tar upp som problematiskt, är skollagens skrivning om att det räcker med upplevelsen av att vara kränkt, för att en företeelse ska klassas som kränkande. Eftersom det är individens upplevelse som gäller, är också mobbning något individuellt som kan uppfattas olika av olika individer. Respondenterna menar därför att mobbning inte behöver vara en medveten och avsiktlig handling, vilket stämmer överens med teorin om malign och icke-malign mobbning, som Thornberg redogör för, men som går emot Skolverkets definition. Hur vet man att man kränker någon om kränkningen först uppstår hos den enskilda individen? Om så är fallet kan inga skämt eller skoj-bråk förekomma, eftersom dessa kan uppfattas som kränkande av vissa individer. Samtidigt kan ingen, enligt Skolverket, hållas ansvarig för en kränkning som inte är medveten eller med avsikt att skada. Här uppstår det dilemma respondenterna talar om, hur man ska bekämpa ett beteende som inte uppfattas lika av alla och som därmed är näst intill omöjligt att definiera. Att man måste åtgärda varje situation elever upplever som kränkande, men samtidigt inte kan skylla beteendet på någon som inte vet att den har kränkt, gör det svårt att komma till rätta med problematiken. Skolans personal måste lyssna på de individer som känner sig kränkta eller mobbade och elever ska alltid tas på allvar, men psykologen har kanske rätt i att det finns en risk för att elever kommer känna sig

kränkta för allt möjligt och därmed inte kan urskilja vanliga konfliktsituationer. Enligt respondenterna är konflikter naturliga och elever behöver kunna hantera dessa, utan att hela tiden känna sig kränkta. Samtidigt menar de att barn behöver lära sig hur man uppför sig mot andra och att inte använda sig av ett kränkande beteende, som exempelvis kan yttra sig i opassande språkbruk. Mobbning ska enligt respondenterna självklart inte få förekomma.

Psykologen i studien menar att mobbning är ett uttryck för en kamp om att inte hamna lägst i statushierarkin, vilket kan jämföras med Björks (2000) tankar om mobbning som ett spel om makt. Psykologen menar att individer som riskerar att hamna lågt ner i hierarkin, kränker eller mobbar för att hävda sin rätt. Precis som Björk, enligt ett socialpsykologiskt perspektiv, menar psykologen att det är situationen som styr individens handlande och att alla givna en viss position i hierarkin, kan utsätta andra eller själva bli utsatta för mobbning. Han talar även om att status ”smittar”, att de som socialiserar med den utsatte själva riskerar att bli utsatta, vilket kan vara skälet till att mobbningen får fortgå och att kamrater inte lägger sig i, eller försöker stoppa den. Vikten av att arbeta med hela elevgruppen blir här tydlig, eftersom även ”åskådarnas” beteende har betydelse för hur mobbningen fortlöper, vilket kan relateras till både Thornberg och hans teori om deltagarroller och till KiVa-programmets *Participant Role approach*. Om man lyckas skapa en stark gemenskap med goda relationer och normer, kommer risken för att kränkande beteende och mobbning uppstår att minska.

Vidare hävdar psykologen att det är strukturer i hjärnan som ligger bakom vårt beteende, vilket i så fall skulle innebära att det inte går att helt förändra. Han menar också att det för pojkars utveckling, krävs en viss typ av skojbråk som kan gränsa till kränkningar och mobbning, men inser att detta går stick i stäv med vad skollagen kräver, vilket är nolltolerans mot kränkande beteende. Samtidigt kan hans tankar relateras till det Frånberg och Wrethander beskriver som ett annorlunda perspektiv inom det socialkonstruktionistiska, att mobbning är både ett resultat av och ett villkor för lärande. Man kan naturligtvis fråga sig om det verkligen finns skilda behov hos pojkar och flickor och om det går att generalisera vad som krävs för pojkars utveckling. Men precis som Skolverket kommit fram till i sin utvärdering, kan man anta att arbetet mot mobbning bland flickor och pojkar bör se lite olika ut, men framförallt behöver det individanpassas. Man kan hjälpa alla elever att hantera olika situationer på ett konstruktivt sätt, genom att vara lyhörd och uppmärksam på deras beteende. Elever behöver lära sig var gränserna går och hur man beter sig på ett lämpligt sätt för att inte kränka sina medmänniskor, men även hur man kan agera för att skydda sig mot aggressivt beteende om man blir utsatt för sådant.

7:2 Ansvar

Delat ansvar var det andra temat i min empiri. Bland de respondenter som arbetar nära eleverna på den studerade skolan, anser sig alla vara ansvariga att förebygga och åtgärda kränkningar, medan skolpsykolog och kurator har en mer konsultativ roll i det främjande och förebyggande arbetet. Men de menar att alla på skolan arbetar på ett eller annat sätt för att motverka mobbning precis som styrdokumentet föreskriver, även om vissa tar ett större ansvar än andra. Enligt lärarna och specialpedagogen är ”alla barn på skolan våra barn”, vilket innebär att alla i personalen har ett ansvar för alla elever på skolan och inte enbart för de man har mentorskap för. Detta borde betyda att eleverna alltid kan känna sig trygga i skolan, men så är ju tyvärr inte fallet. Frågan är om det beror på att personalen uppfattar kränkande behandling på olika sätt, eller att somliga inte ens upptäcker den. I vissa fall kanske man förklarar bort det destruktiva beteendet med att det är på skoj, eller till och med blundar för

det, om man känner att man inte kan hantera situationen eller inte känner sig ansvarig för de inblandade eleverna.

Mellanstadieläraren uppger tidsbrist som ett stort problem när det gäller all konflikthantering och då även kränkande behandling och mobbning och menar att hon omöjligen hinner ta itu med allt som eleverna berättar för henne. Lärare har en stor arbetsbörda och ska hinna med att planera, undervisa, utvärdera, sätta betyg och kommunicera med vårdnadshavare. Frågan blir då vad som ska prioriteras vid tidsbrist. Det vi vet är att barn inte presterar bra om de mår dåligt, ingen gör det i längden, så deras välbefinnande måste sättas i första rummet. Men om läraren har tjugofem elever och de flesta mår bra, hur gör man då? Om man dessutom anser att en elevs uppfattning om att vara kränkt eller mobbad är orimlig, blir det kanske ännu svårare att prioritera dennes problem. Att ha tillräckligt många anställda, med rätt utbildning och behörighet, är av största vikt för att kunna motverka kränkande behandling och mobbning. Ju fler kompetenta vuxna som finns runt barnen, desto mindre blir belastningen på var och en av dem. Ytterligare en aspekt, är att lära eleverna själva ta ansvar för sitt beteende och sina handlingar och för sitt eget välbefinnande. Att som psykologen uttrycka det att ”barn behöver utveckla lite hård hud”, kan uppfattas kallt, men han har kanske rätt. Om barnen kan lära sig att strunta i vad andra säger och gör, blir mobbningen överksam och därmed försvinner också syftet med den, om det nu finns något sådant. Att åstadkomma detta är lättare sagt än gjort, barn vill precis som vuxna passa in och bryr sig för det mesta väldigt mycket om vad kamrater tycker och tänker om dem, men försöka kan man alltid.

7:3 Arbete mot mobbning

Det tredje temat jag fann i empirin var *främjande och förebyggande arbete*. Lärarna, specialpedagogen och skolsköterskan menar alla att de skulle ingripa och åtgärda kränkningar eller mobbning om de upptäckte den, men att de fokuserar på det främjande och förebyggande arbetet för att åstadkomma ett gott skolklimat och undvika att mobbningssituationer alls uppstår. Man vill i enlighet med Frånberg och Wrethander arbeta med hela den sociala kontexten, istället för att fokusera på enskilda individers fel och brister.

Det kan uppfattas som svårt att åtgärda kränkningar och mobbning som redan uppstått, eftersom individer inte är överens om vad kränkningar och mobbning är och kanske inte heller är medvetna om att vissa handlingar uppfattas som kränkande. Här kan återkopplas till skollagens skrivning om att det är den egna upplevelsen av att vara kränkt som gäller. Detta kan vara skälet till att skolverksamheten istället fokuserar på det främjande och förebyggande arbetet, som bland annat handlar om att diskutera vad som är rätt och fel och att komma överens om gemensamma ordningsregler.

Det främjande och förebyggande arbetet är tänkt att skapa ett positivt skolklimat och en miljö eleverna kan känna sig trygga i. Om man lyckas med detta kommer förhoppningsvis kränkningar och mobbning anses som oacceptabelt av eleverna och beteendet bör därmed minska. Men problemet är inte att elever tycker om mobbning, de flesta uppger tvärtom i Skolverkets undersökning, att de är emot mobbning. Trots det upplever sig 7–8 % av alla elever i svenska skolan vara mobbade. Att förekomsten av mobbning beror på hur toleransen ser ut inom ett kulturellt sammanhang och att framförallt de vuxnas förhållningssätt har en avgörande betydelse för hur mobbningsproblematiken utvecklas, stämmer med all säkerhet, men det finns indikationer på att individer mobbar andra och blir mobbade oavsett hur positivt skolklimatet är. Detta kan uppfattas som nedslående, men man måste vara medveten om att

mobbning är ett komplext fenomen, som inte låter sig motverkas med enkla metoder. För att lyckas med arbetet mot mobbning, behöver varje enskild situation studeras för sig och hanteras utifrån vad som kan tänkas fungera för just den situationen.

Respondenterna menar att skolans likabehandlingsplan ska ligga som grund för arbetet mot mobbning och kuratorn trycker på vikten av att den är konkret och praktiskt går att följa. Vad gäller färdiga antimobbningsprogram har den studerade skolan valt att inte implementera något sådant i arbetet, eftersom respondenterna menar att de flesta programmen faktiskt har förkastats av Skolverket. Det respondenterna uppger som avgörande för framgång i arbetet mot mobbning är ett systematiskt arbete, ett gott skolklimat och elevers delaktighet. Detta menar de att man åstadkommer genom det främjande arbete som Skolverket föreskriver.

Trots att alla respondenterna i studien säger sig vara överens om att mobbning innebär upprepade kränkningar, är de alltså inte helt överens om hur begreppet ska definieras eller vad som orsakar beteendet, vilket kan leda till att missförstånd uppstår. Inte heller ser de på kravet nolltolerans mot kränkningar på samma sätt. Men alla menar att mobbning, det vill säga upprepade kränkningar, måste motverkas. Om skolans personal inte är överens om hur arbetet mot mobbning ska bedrivas, eller vid vilka tillfällen insatser bör sättas in, äventyras effekterna av detta arbete. Det synsätt mobbning betraktas utifrån, påverkar valet av strategier för att lösa problemet. Men trots att det krävs en samstämmighet mellan personal, har de olika personalkategorierna olika uppgifter och deras arbete mot mobbning kan tänkas fokusera på olika saker, vilket i sig inte behöver vara fel. På den aktuella skolan anses perspektivet vara socialpsykologiskt och arbetet fokuseras på att främja ett gott skolklimat och förebygga kränkande behandling. Det är av största vikt att arbeta främjande och förebyggande, men verkliga mobbningssituationer måste också hanteras. Om personalen är osäkra på hur detta bör gå till, kan det medföra att de inte vågar ta itu med problemet och istället blundar för det. En person som utsätter andra för kränkande behandling måste få höra att den gjort fel, om allt skylls på den sociala kontexten kanske individer som behöver hjälp och vägledning inte får det. Slutligen, om mobbning anses vara ett naturligt beteende som kanske till och med har en funktion i barns utveckling, kan man fråga sig om det alls går att motverka, eller om det ens är önskvärt.

7:4 Mobbning i och utanför skolan

Det som tydligt framkommer i empirin, är det fjärde och sista temat; *mobbning via de sociala medierna*. Alla respondenterna bekymras över mobbning via de sociala medierna. På frågan om hur de ser på relationen, mobbning i och utanför skolan, är det internetanvändandet som alla kommer in på. Det är uppenbart att det finns en osäkerhet kring hanteringen av elevers internetanvändande och att vuxna har svårt att hänga med i utvecklingen. Fritidsläraren är den enda av respondenterna som anser sig ha kontroll över fenomenet. Respondenterna är oense om vems ansvaret är att hantera mobbning på nätet. Mellanstadieläraren menar att hon omöjligt kan ta på sig ansvaret, medan elevhälsoteamet anser att skolan är ansvarig även för mobbning som sker via sociala medier på fritiden, eftersom det är samma mobbning som den på skolan som fortsätter på fritiden. Det är av största vikt, även när det gäller mobbning via de sociala medierna, att skolan arbetar främjande och förebyggande och lär eleverna om netikett och vilka konsekvenser datoranvändande kan få, exempelvis att det som skrivs eller läggs ut på internet alltid finns kvar där.

Alla respondenterna menar att vårdnadshavare har en viktig roll i arbetet mot mobbning, men att det framförallt handlar om att uppfostra sina barn, sätta tydliga gränser och att stötta dem på rätt sätt. Enligt respondenterna måste vårdnadshavare lägga sig i vad barnen gör, men på ett sätt som inte kränker dem eller "eldar på" känslan av att vara kränkt av andra.

Respondenterna menar, att det krävs samarbete och en regelbunden kontakt mellan skola och vårdnadshavare, för att motverka mobbning. Frågan är om det inte är önskvärt att involvera fler vuxna i barnens närområde i arbetet mot mobbning. Alla vuxna kan anses ha ett ansvar i att uppfostra framtidens samhällsmedborgare, precis som Holt et.al (2013) redogör för i sin artikel om *the social-ecological framework*.

7:5 Avslutande reflektioner

I enlighet med den forskning jag tagit del av, är respondenterna överens om att mobbning innebär upprepade kränkningar som kan vara svåra att få syn på. Om en handling är kränkande avgörs dessutom av den utsatta individen, vilket gör företeelsen svår att definiera. Det forskare verkar vara överens om och som även Skolverket tar upp i sin utvärdering, är att det krävs fasta rutiner kring hantering av mobbningssituationer, samarbete mellan alla individer på skolan och ihärdighet.

Arbetet mot mobbning bör enligt respondenterna fokuseras på hela den sociala kontexten. Mobbning sker inte i ett vakuum och det handlar sällan enbart om enskilda individers fel och brister, varken förövares eller offers. Huruvida orsakerna bakom mobbning har med nedärvda funktioner i hjärnan att göra, som psykologen i denna studie menar, förövarens personliga egenskaper och reaktionsmönster i kombination med fysisk styrka som Olweus hävdar, eller miljön individerna befinner sig i, är svårt att avgöra. Kanske är det helt enkelt en kombination av individuella egenskaper, gruppdyamik, miljö, samt vuxnas förhållningssätt som ligger till grund för det destruktiva beteendet. Oavsett hur man definierar begreppet, eller vilka orsaker man tillskriver det, måste mobbning motverkas på ett eller annat sätt. Konsekvenserna kan bli ödesdigra om den får fortgå. Det händer till och med att unga människor begår självmord på grund av mobbning och allvarigare än så kan det ju inte bli.

7:6 Metoddiskussion

Eftersom syftet med denna studie var att ta reda på vad olika personalkategorier på en skola uppfattar att mobbning är och hur den bör motverkas, gjordes bedömningen att semistrukturerade intervjuer av personal på den aktuella skolan skulle ge bäst svar på frågeställningarna. Genom dessa intervjuer var förhoppningen att individernas egna tolkningar skulle synliggöras och utförligt beskrivas av respondenterna. Det som kan anses som problematiskt med detta val av metod, är att validitet och reliabilitet i kvalitativa studier är svårt att säkerställa. Därför har kriterier som tillförlitlighet och äkthet istället eftersträvat.

Urvalet begränsades till sex respondenter, vilket kändes rimligt för en studie av denna karaktär och med den snäva tidsram som fanns för arbetet. För att göra en studie mer vetenskaplig, hade fler respondenter varit önskvärt. Det målinriktade urvalet bestod dessutom av respondenter som alla är mycket involverade i arbetet mot mobbning, vilket kan anses som positivt i den bemärkelsen att de hade mycket att berätta om företeelsen, men som också kan

innebära att studien ger en skev bild av hur fenomenet verkligen uppfattas av personal på den aktuella skolan.

Att genomföra vetenskapliga studier av detta slag kräver ett stort engagemang och är inte lätt för en ovan person som jag själv. Att intervjua respondenter på ett sätt som får dem att dela med sig av sina tankar, utan att påverka deras svar, eller på något sätt misstolka det som sägs, kräver nog en viss erfarenhet. Hur antimobbningsarbetet ser ut och fungerar i allmänhet, kan inte generaliseras utifrån en begränsad studie som denna. Men jag tror ändå att studien är intressant och att den kan användas i jämförande syfte med andra fallstudier. Mitt val av metod känns fortfarande relevant.

Referenser

Björk O. G. (2000) Mobbaren - en situationens mästare. Om mobbning som ett spel om makt. *Locus*. Årg. 00, Nr 3. ISSN 1 81978.

Braun, V., Clarke, V. (2006). *Qualitative Research in Psychology. Using thematic analysis in psychology*. University of Auckland. Hämtad: GUL 2017-01-18.

Brottsförebyggande rådet. (2009). *Effekter av anti-mobbningsprogram – Vad säger forskningen?* Västerås: Edita Nordstedts.

Bryman, A. (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber AB.

Forsman, A. (2003). Skolans texter mot mobbning – Reella styrdokument eller hyllvärmare? 2003:25. ISSN: 1402 – 1544. ISRN: LTU – DT.

Frånberg, G-M., Wrethander, M. (2011). *Mobbning, en social konstruktion?* Lund: Studentlitteratur AB.

Holt, M. K., Raczynski, K., Frey, K. S., Hymel, S., Limber, S. P. (2013) School and Community-Based Approaches for Preventing Bullying. *Journal of School Violence*. Vol. 12(3), p238-252. DOI: 10.1080/15388220.2013.792271.

Larsson, A. (2008) Mobbningsbegreppets uppkomst och förhistoria. En begreppshistorisk analys. *Pedagogisk forskning i Sverige*. Årg 13, Nr 1, 19-36. ISSN 1401-6788.

Olweus, D. (1993). *Bullying at School. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.

Olweus, D. (1999). *Mobbning bland barn och ungdomar*. Stockholm: Dan Olweus och Rädda barnen.

Saarento, S., Boulton, A., Salmivalli, C.(2014) Reducing Bullying and Victimization: Student- and Classroom-Level Mechanisms of Change. *Journal of Abnormal Child Psychology*. Vol. 43(1), 61-76. DOI: 10.1007/s10802-013-9841-x.

SFS 2014:958. Diskrimineringslag.

SFS 2010:800. Skollag. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Skolverket. (2015). *Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Västerås: Edita.

Skolverket. (2011). Rapport 353. *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Fritzes.

Thornberg, R. (2013). *Det sociala livet i skolan. Socialpsykologi för lärare*. Stockholm: Liber AB.

Bilaga 1 – Informationsbrev till respondenter

Hej

Jag heter Charlotta Nyqvist och läser sista terminen på grundlärarprogrammet, åk 4-6 med inriktning SO och ska nu skriva examensarbete 2. Jag ska, som en del i arbetet, göra en fallstudie.

Syftet med studien är att ta reda på hur olika personalkategorier på en skola uppfattar sitt arbete för att motverka mobbning. Efter att i mitt första examensarbete, läst vad tidigare forskning kommit fram till om mobbning, vad forskarna anser ligga bakom beteendet och hur det kan motverkas, vill jag nu ta reda på hur det verkligen kan se ut på en skola i vårt närområde. Förhoppningsvis ska min studie kunna fungera som en grund att bygga vidare på och på sikt medverka till att förbättra elevers situation i skolan.

Jag vill göra ett antal djupintervjuer av utvald personal på skolan. Jag kommer givetvis att följa alla etiska regler som gäller vid forskning. Hoppas att du kan tänka dig att ställa upp! Jag planerar att komma ut till skolan under veckorna 15 och 16. Den tid som passar dig/er bäst. Jag räknar med att vårt samtal kommer ta max 45 minuter.

Tack på förhand!

Med vänlig hälsning Charlotta Nyqvist.

Bilaga 2 - Intervjufrågor

1. Kan du beskriva situationer där du kommer i kontakt med mobbning. Hur ser arbetet ut? (Främjande, förebyggande, åtgärdande).
2. Hur tänker du på ditt ansvar i arbetet mot mobbning, jämfört med övrig personal på skolan?
3. Vad anser du är viktigt i arbetet mot mobbning?
4. Kan du ge exempel på när det är svårt att veta vad som är rätt att göra i en mobbningssituation. Vilka dilemman kan uppstå?
5. Kan du berätta om när det fungerar väl och när det inte gör det.
6. Vilken roll spelar likabehandlingsplanen i ditt arbete? (Kritiska synpunkter?)
7. Vad är viktigt i bemötandet av elever som utsätts för mobbning?
8. Och i bemötandet av elever som utsätter andra för mobbning?
9. Vilken roll tycker du att vårdnadshavare bör ha i arbetet mot mobbning?
10. Hur ser du på relationen *mobbning på* och *utanför* skolan (exempelvis på internet)?
11. Hur skulle du beskriva mobbning? Vad anser du är mobbning?

Extra frågor till Lärarna

12. Ser du något samband mellan det du gör i den dagliga verksamheten och förebyggandet av mobbning bland dina elever?